

UN TIP DE DECOR SPECIFIC BRONZULUI TIMPURIU

de RADU BĂJENARU

Autorul analizează aria de răspândire și contextele stratigrafice din care provin o serie de fragmente ceramice cu decor de tip „arici” ce caracterizează un orizont cronologic al **bronzului timpuriu** din centrul și NE Munteniei, NV României și NE Ungariei (nivelul superior de la **Odaia Turcului**, nivelul Ic4,1 de la **Sărata Monteoru**, nivelul II de la **Năeni-„Zănoaga”**, nivelurile inferioare ale așezărilor **Otomani** și faza **Tiszaluc IIb-III4 – Hernádkak 2b**) și, în consecință, demonstrează contemporaneitatea grupului Odaia Turcului (respectiv a stratului Monteoru Ic4,1) cu faza dezvoltată a **culturii Hatvan** și posibil cu straturile **Sălacea 4, Săcuieni V, Tiream V** etc. Pe un plan mai larg, acest orizont se plasează în cuprinsul **fazei Reinecke A1** și, raportat la aria egeană, la **nivelul EH III**. În cronologie absolută, el se plasează în intervalul 2300 – 2100 calibBC.

Una din caracteristicile importante ale bronzului timpuriu o reprezintă existența unor forme ceramice, tehnici de ornamentare și motive decorative larg răspândite în timp și spațiu. Cu puține excepții, acestea sunt comune mai multor orizonturi cronologice ale epocii, ceea ce poate conduce la concluzii greșite atunci când, cu ajutorul lor, se încearcă stabilirea unor sincronisme culturale pe arii geografice întinse. Alături de elementele de decor cu durată lungă, există și unele care, prin maniera specifică de realizare, caracterizează numai un anumit orizont cronologic. În această categorie se înscrie și decorul de tip „arici”, respectiv aplicarea pe corpul vaselor a unor proeminențe mici, conice, ascuțite sau ușor rotunjite. Proeminențele conice reprezintă un ornament răspândit în bronzul timpuriu. În studiul de față însă, avem în vedere decorul în care aceste proeminențe joacă un rol principal, prin dispunerea lor în șiruri dese, mai mult sau mai puțin ordonate, ce acoperă întreaga suprafață, sau cea mai mare parte a suprafeței vaselor. Prin maniera tipică de realizare, aria de răspândire și contextul stratigrafic în care apare, acest decor ceramic devine un reper important pentru conectarea într-un cadru cronologic mai bine structurat a unor arii culturale diferite.

CATALOGUL DESCOPERIRILOR¹:

¹ Acest catalog a fost întocmit, în mare parte, pe baza informațiilor publicate. Numărul descoperirilor de acest tip este desigur mai mare, însă cele avute la dispoziție, împreună cu contextele lor stratigrafice, sunt suficiente pentru a permite o serie de considerații de ordin cultural – cronologic, iar cele încă inedite nu pot schimba prea mult concluziile finale. De asemenea, am preferat să nu includ în catalog vasele și fragmentele ceramice pentru care starea de conservare, dimensiunile sau calitatea fotografiilor pot determina îndoieli în ceea ce privește încadrarea în seria noastră, deși la unele voi face referire pe parcursul studiului. Doresc numai să menționez un fragment ceramic de la Junacite (Bulgaria) decorat în aceeași manieră (R. Katincearov ș. a., *Selištna mogila pri selo Junacite I*, Sofia, 1995, fig. 48/5) și atribuit epocii fierului. Este posibil, însă, ca fragmentul respectiv să provină din unul dintre numeroasele straturi ale epocii bronzului documentate în această așezare.

SCIVA, tomul 47, nr. 3, București, iulie-septembrie 1996, p. 313–323

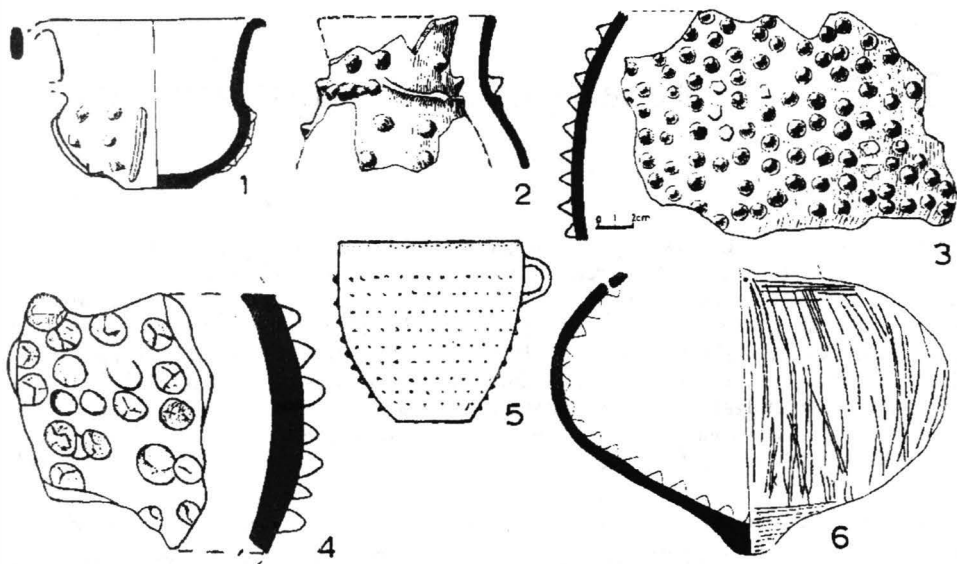

Fig. 1. Vase și fragmente ceramice cu decor de tip „arici”: 1 Hernádkak; 2–4 Odaia Turcului; 5 Săcuieni; 6 Pișcolt (1–3 scara 1/4; 4 scara 1/2; 6 scara 1/8; 5 fără scară). După E. Schalk, E. Tudor, T. Bader, P. Roman și I. Némethi.

1. *Odaia Turcului* (jud. Dâmbovița). Se cunosc până în prezent șase fragmente ceramice cu decor de tip „arici”: patru publicate (fig. 2/2, 3)², unul cules de la suprafața așezării în 1994 și unul rezultat în urma săpăturilor din vara anului 1995 (fig. 1/4). Fragmentele publicate provin din nivelul superior de locuire al așezării, atribuit grupului *Odaia Turcului*.

2. *Sărata Monteoru* (jud. Buzău). Un fragment ceramic provine din nivelul Ic4,1 (fig. 2/3)³.

3. *Năeni – „Zănoaga”* (jud. Buzău). Săpături sistematice executate de I. Chicideanu într-o așezare cu mai multe niveluri din bronzul timpuriu. Fragmente ceramice decorate cu proeminențe conice dese provin din nivelurile Zănoaga II a–b, corespunzătoare stratului Ic4,1 de la Sărata Monteoru și nivelului superior de la *Odaia Turcului*⁴.

4. *Cuciulata* (jud. Brașov). Fragment ceramic din nivelul II de la „Pleșița Pietroasă” (fig. 2/10), atribuit fazei B a culturii *Schneckenberg*⁵.

5. *Otomani – „Cetățuia”* (jud. Bihor). Fragment din partea superioară a unui vas decorat cu proeminențe ascuțite pe suprafața interioară. Provine din nivelul I atribuit culturii *Otomani*, „faza” I⁶.

² E. Tudor, *Dacia*, N.S. 26, 1982, p. 71, fig. 9/7, 9; idem, *Materiale* 15, 1981 (1983), p. 111, fig. 2/14,17.

³ E. Zaharia, *Dacia*, N. S. 31, 1987, fig. 3/7.

⁴ Informații I. Chicideanu, căruia îi mulțumesc și pe această cale.

⁵ Gh. Bichir, *Dacia*, N. S. 6, 1962, p. 87 și urm., fig. 10/5.

⁶ I. Ordentlich, *Dacia*, N. S. 7, 1963, p. 121, fig. 5/5.

6. *Sălacea* (jud. Bihor). Din așezarea de pe Dealul Vida sunt publicate trei vase decorate în această manieră. Două provin probabil din nivelurile 2–1 considerate Otomani II⁷. Al treilea nu are precizat contextul stratigrafic⁸.

7. *Săcuieni* (jud. Bihor). Cană tronconică decorată cu șiruri orizontale de proeminențe (fig. 1/5), găsită în nivelurile inferioare (V–VI), atribuite „fazei” Otomani I⁹.

8. *Pișcolt* (jud. Satu Mare). Din Gr. 1/1976 din situl „Nisipărie”, provine un vas fragmentar cu proeminențe conice ce-i acoperă suprafața interioară (fig. 1/6). A fost atribuit fazei a II-a a culturii Nir¹⁰.

9. *Paszab* (Ungaria). Fragment ceramic decorat în aceeași manieră. În zona localității Paszab există mai multe puncte cu ceramică Nyírség, însă pentru acest fragment nu se precizează locul și condițiile de descoperire¹¹. A fost atribuit culturii Nyírség¹².

10. *Tizakarád – „Bábahomoka”* (Ungaria). Vas mare de provizii decorat cu proeminențe conice dispuse neregulat pe corpul vasului. A fost cules, împreună cu mai multe cioburi decorate cu striuri, dintr-un profil rezultat în urma surpării unui mal. A fost atribuit culturii Nyírség¹³.

11. *Tarcal – „Méz májtető”* (Ungaria). Mic fragment decorat cu patru proeminențe conice, cules de la suprafața unei așezări Zók și Hatvan distrusă de lucrări agricole. A fost atribuit culturii Hatvan¹⁴.

12. *Felsődobsza – „Várdomb”* (Ungaria). Fragment de vas decorat pe corp cu proeminențe și pe gât cu scrijelituri (fig. 2/9). Provine dintr-o așezare în care s-au descoperit, la sfârșitul secolului trecut, cioburi Hatvan și Füzesabony. A fost atribuit culturii Hatvan¹⁵.

13. *Tibolddaróc – „Bércút”* (Ungaria). Mai multe fragmente ceramice decorate cu proeminențe conice, din care trei sunt tipice. Provine dintr-o mare așezare situată pe înălțime, săpată de B. Balász în 1904. Au fost atribuite culturii Hatvan¹⁶.

14. *Szihalom – „Árpádvár”* (Ungaria). Ceașcă fragmentară decorată în aceeași manieră (fig. 3/8). Provine dintr-o așezare în care s-au efectuat săpături în secolul trecut și în care s-au găsit materiale Hatvan și Füzesabony. A fost atribuită culturii Hatvan¹⁷.

⁷ Idem, StComSatu Mare 2, 1972, p. 73, pl. 11/2; T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei*, București, 1978, p. 49, pl. 29/9 (citată în continuare *Epoca bronzului*).

⁸ N. Chidioșan, *Crisia* 4, 1974, p. 172, pl. 2/1.

⁹ Bader, *op. cit.*, p. 44, pl. 16/12.

¹⁰ P. Roman, I. Némethi, *SCIVA* 37, 1986, 3, p. 205, fig. 5/2.

¹¹ N. Kalicz, *Die Frühbronzezeit in Nordost – Ungarn*, ArchHung 45, Budapesta, 1968, p. 66–67, pl. 23/24 (în continuare va fi citată Kalicz, *Frühbronzezeit*).

¹² *Ibidem*, p. 77.

¹³ *Ibidem*, p. 68, pl. 27/10.

¹⁴ *Ibidem*, p. 116, pl. 58/8.

¹⁵ *Ibidem*, p. 117, pl. 60/6.

¹⁶ *Ibidem*, p. 119, pl. 61/5, 7–8.

¹⁷ *Ibidem*, pl. 80/1.

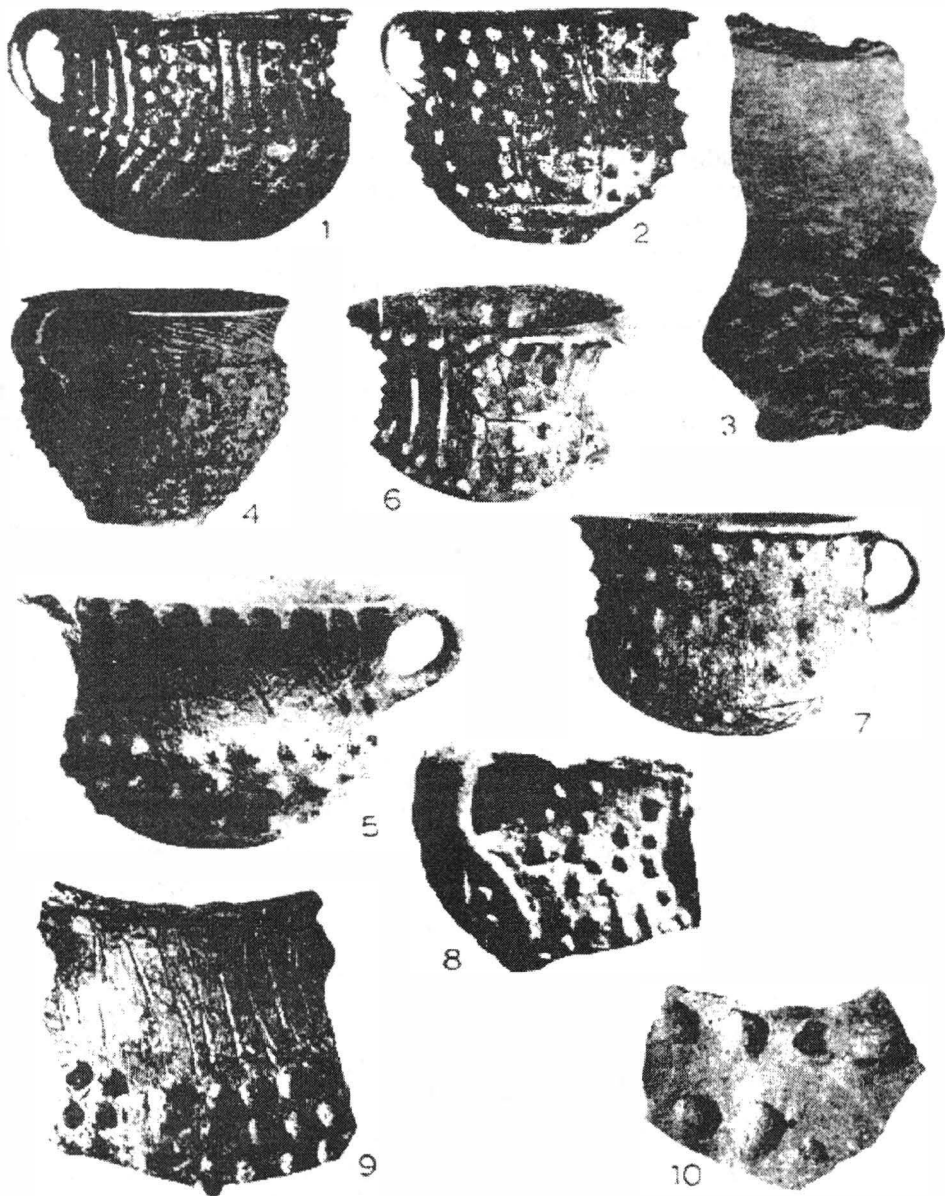

Fig. 2. Vase și fragmente ceramice cu decor de tip „arici”: 1–2 Tiszafüred; 3 Sărata Monteoru; 4 Galgamácsa; 5 Nyíregyháza; 6–7 Tiszaörvény; 8 Szihalom; 9 Felsődobsza; 10 Cuciulata (1–2, 4 scara 1/3; 5–9 scara 1/2; 3, 10 fără scară). După N. Kalicz, E. Zaharia și Gh. Bichir.

15. *Hatvan* – „*Boldog*” (Ungaria). Ceașcă întreagă decorată cu șiruri rare, paralele și verticale de proeminențe conice. Face parte dintr-un lot de mai multe vase, achiziționate în 1906 de Muzeul Național din Budapesta și pe care N. Kalicz le consideră a proveni din morminte. Vasul a fost atribuit culturii Hatvan¹⁸.

16. *Galgamácsa* – „*Szilvásdomb*” (Ungaria). Ceașcă decorată cu proeminențe conice și, pe gât, cu scrijelituri (fig. 2/4). Descoperită întâmplător cu ocazia construirii unei căi ferate. Atribuită culturii Hatvan¹⁹.

17. *Tiszafüred* – „*Ásotthalom*” (Ungaria). Două cești decorate cu șiruri de proeminențe conice (fig. 2/1, 2), descoperite într-o așezare săpată la sfârșitul secolului trecut, ce conținea materiale Hatvan și Füzesabony. Ceștile au fost atribuite culturii Hatvan²⁰.

18. *Tiszaörvény* – „*Temetődomb*” (Ungaria). Necropolă din care au fost săpate, în 1937, 14 morminte atribuite culturii Hatvan. Din inventarele M. 2 și 6 fac parte și câte o ceașcă cu același decor (fig. 2/6, 7)²¹.

19. *Nyíregyháza* – „*cimitirul Marga*” (Ungaria). Ceașcă (fig. 2/5) și oală-borcan decorate în același fel. În acest punct se cunosc o așezare și o necropolă Hatvan. Nu se specifică proveniența vaselor²².

20. *Hernádkak* (Ungaria). Din inventarul M. 81 făcea parte și o ceașcă decorată pe pântec cu proeminențe conice (fig. 1/1). Acest mormânt a fost încadrat în faza IIIa a necropolei, ce corespunde unei etape finale a culturii Hatvan²³.

Cartarea punctelor cu descoperiri de acest tip (fig. 3) ne relevă două zone distincte în care ele se concentrează. Prima cuprinde centrul și NE Munteniei, iar cea de-a doua NV României și NE Ungariei.

Exemplarele din prima zonă se încadrează în orizontul cronologic corespunzător nivelului superior de la Odaia Turcului analog descoperirilor din nivelul Ic4,1 de la Sărata Monteoru. Singurul fragment ceramic care comportă discuții este cel de la Cuciulata; el diferă de exemplarele citate mai sus prin maniera îngrijită de realizare a proeminențelor și prin forma acestora, mult rotunjită față de celelalte. Ținând cont de dimensiunile reduse ale ciobului, el ar putea proveni de la un vas ce nu se înscrie în seria noastră. Așa cum apare în ilustrație însă, poate fi încadrat în categoria fragmentelor ceramice decorate cu proeminențe conice. Săpăturile de la Cuciulata – „Pleșița Pietroasă” au documentat, conform autorului lor²⁴, existența a două niveluri de locuire ce ar corespunde fazelor A și B ale culturii Schneckenberg. Ar fi, dealtfel, singura confirmare stratigrafică a celor

¹⁸ *Ibidem*, p. 121, pl. 92/5.

¹⁹ *Ibidem*, p. 124, pl. 99/20.

²⁰ *Ibidem*, p. 181, pl. 103/15, 16.

²¹ *Ibidem*, p. 127, 144, pl. 104/3, 7.

²² *Ibidem*, pl. 117/4.

²³ E. Schalk, *Das Gräberfeld von Hernádkak. Studien zum Beginn der Frühbronzezeit in nordöstlichen Karpatenbecken*, Universitätsforsch. zur Präh. Archäologie 9, Bonn, 1992, p. 188–189, 346, pl. 17/1.

²⁴ Bichir, *op. cit.*, p. 87 urn.

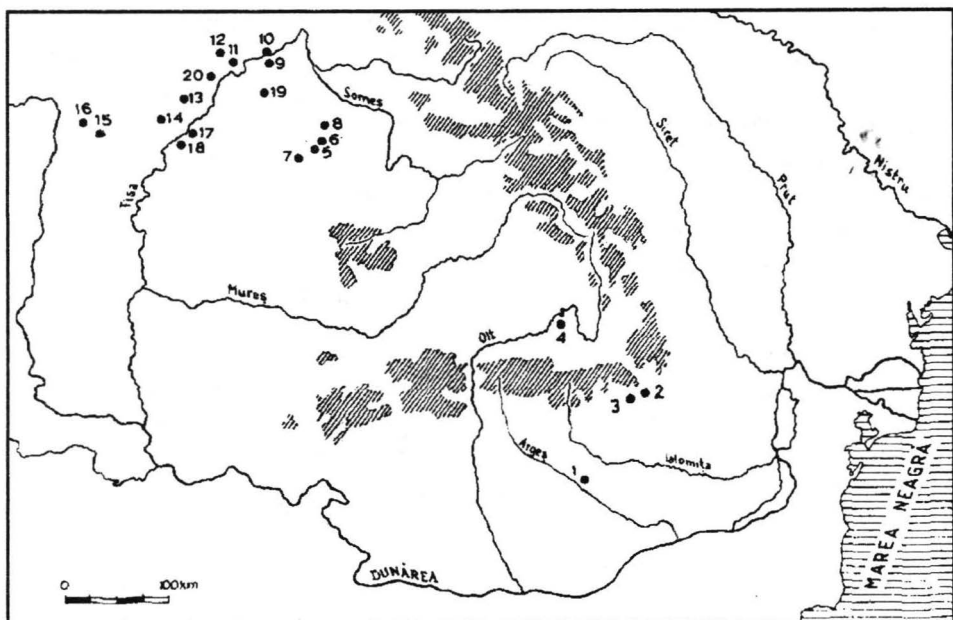

Fig. 3. Harta de răspândire a decorului de tip „arici” (numerele localităților indicate pe hartă corespunde numerelor localităților cuprinse în catalogul din text).

două faze stabilite pe criteriile tipologice de A. Prox²⁵. Lipsa unui profil publicat și afirmația că o locuință a nivelului II (superior) este construită direct pe stâncă²⁶ (unde este în acest caz nivelul inferior?), mă determină să nu consider ca indiscutabilă stratigrafia de aici. Reexaminarea critică a descoperirilor din Țara Bârsei a relevat că amestecul de materiale de tip Glina și Schneckenberg din aceste așezări nu are valoare cronologică, datorită condițiilor de teren ce nu permit prezervarea *in situ* a resturilor arheologice și depunerea de straturi antropice²⁷. Descoperirile de la Năeni–„Colarea” (jud. Buzău)²⁸ ne oferă o imagine ceva mai clară asupra conținutului tipologic al „culturii” Schneckenberg, care apare astfel diferit de cel al culturii Glina²⁹. Stratografiile de la Sărata Monteoru și Odaia Turcului i-au permis lui A. Vulpe să arate nu numai că ceea ce se înțelegea prin

²⁵ A. Prox, *Die Schneckenberg-Kultur*, Brașov, 1941, p. 78 urm.

²⁶ Bichir, *op. cit.*, fig. 2/3.

²⁷ A. Vulpe, SCIVA 34, 1983, 1, p. 72.

²⁸ A. Vulpe, V. Drâmbocianu, SCIVA 32, 1981, 2, p. 171 urm.

²⁹ Vulpe, în *Studien zur Bronzezeit. Festschrift für W. A. v. Brunn*, 1982, p. 489 urm.; idem, *Starinar*, N.S. 40–41, 1989–1990, p. 105 urm. La Țărcov (jud. Buzău) a fost descoperită o nouă așezare de tip Năeni–Schneckenberg (R. Andreescu, CAMNI 9, 1992, p. 44 urm.). Deși săpăturile au fost reduse ca întindere, ceramica descoperită este identică cu cea de la Năeni–„Colarea” și nu prezintă nici un element ce ar putea fi atribuit cu certitudine culturii Glina.

culturile Glina și Schneckenberg sunt aspecte diferite tipologic, dar și că ele nu pot fi contemporane³⁰. La acestea se adaugă și faptul că în nici un mormânt Schneckenberg (deci dintr-un complex închis!) nu s-a găsit ceramică decorată cu găuri-buton. Se pune astfel întrebarea cărei culturi îi aparține fragmentul ceramic de la Cuciulata. Cioburi tipice Năeni–Schneckenberg se cunosc la Odaia Turcului în nivelul superior³¹. Fără a discuta aici implicațiile cronologice ale acestor descoperiri, precizez numai că în același mod se poate explica și prezența ciobului de la fig. 2/10 la Cuciulata. Încadrarea lui în orizontul cronologic reprezentat de nivelul superior de la Odaia Turcului este deci plauzibilă.

Pentru o încadrare culturală corectă a exemplarelor din NE Ungariei, este necesar să analizăm condițiile de descoperire a acestora, precum și materialele cu care ele se asociază. Din săpături mai mult sau mai puțin sistematice provin numai exemplarele din așezările cu numărul de catalog 13–14, 17–18 și 20. Celelalte fac parte din loturi de ceramică culese de la suprafața așezărilor respective sau cu proveniență neprecizabilă (nr. 9–12, 15–16 și 19). În această ultimă categorie se înscriu și cele atribuite culturii Nyírség (nr. 9–10), dar ceramica cu care se asociază nu asigură o atribuire certă acestei culturi³². Exemplarele din așezările și necropolele cu nr. 11–20 au fost puse în legătură cu cultura Hatvan. Periodizarea internă a acesteia, raporturile ei cu culturile Nyírség (la limita inferioară) și Füzesabony (la cea superioară), rămân încă la stadiul ipotezelor³³. O cauză o constituie faptul că, în ciuda numărului mare de puncte cu descoperiri Hatvan, puține au fost cercetate sistematic și publicate corespunzător. În zona care ne interesează, două sunt siturile atribuite culturii Hatvan ce permit discuții mai detaliate: așezarea de la Tiszaluc³⁴ și necropola de la Hernádkak³⁵. Pentru Kalicz, în așezarea de la Tiszaluc se poate urmări întreaga evoluție a culturii Hatvan. Astfel, stratul IIa (nivelurile 7–10) reprezintă faza timpurie (Ia) Hatvan, stratul IIb (nivelurile 5–6) faza clasică (Ib),

³⁰ Vulpe, Starinar, N.S. 40–41, 1989–1990, p. 105 urm.

³¹ Fragmentele ceramice de acest tip descoperite în așezarea de la Odaia Turcului au fost discutate de Vulpe (*op. cit.*, p. 106). La acestea se mai adaugă două fragmente descoperite în cursul săpăturilor din 1995. Primul provine dintr-o groapă medievală ce a tăiat și distrus nivelurile epocii bronzului și în care materialele sunt amestecate. Al doilea face parte din inventarul unei gropi ce pornea de la baza nivelului superior și perfora valul de apărare construit în vremea culturii Glina (deci într-o zonă unde ceramica de tip Glina lipsește). Cele două cioburi atribuite de E. Tudor nivelurilor Glina (Tudor, Dacia, N. S. 26, 1982, p. 66, fig. 5/5, 6) sunt prezentate fără un context stratigrafic precis. Nu este exclus ca ele să provină tot din nivelul superior, ca și cele pentru care avem observații stratigrafice clare.

³² Fragmentul de la Paszab este publicat împreună cu un ciob ce poate fi considerat atipic (Kalicz, *Frühbronzezeit*, pl. 23/25), iar vasul de la Tiszakarád este singurul publicat din acest loc.

³³ Idem, *Die Hatvan-Kultur*, în *Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans*, Belgrad, 1984, p. 201.

³⁴ Idem, *Frühbronzezeit*, p. 114 urm., 164 urm.

³⁵ Schalk, *op. cit.*

iar stratul III (nivelurile 1–4) faza târzie (II) a culturii³⁶. Schalk acceptă în linii generale periodizarea propusă de Kalicz, dar face o serie de observații bine întemeiate³⁷. Nivelul 1 l este atribuit fazei IIa în timp ce granița dintre nivelurile 6 și 7 stabilită de Kalicz i se pare ipotetică, conținutul ceramic al celor două niveluri fiind identic. Demarcația între Tiszaluc IIb și III este însă clară prin apariția în nivelul 4 a decorului geometric incizat, compus din linii paralele sau în zig-zag. Nivelurile 1–2 se detașează de restul prin apariția canelurii și a unor bunuri ceramice caracteristice pentru cultura Füzesabony³⁸. Cele 131 de morminte de la Hernádkak au fost împărțite de Schalk în trei mari faze cronologice³⁹. Hernádkak 1 corespunde grupului Kost'any, Hernádkak 2 timpurie se poate paraleliza cu Tiszaluc IIa (Hatvan timpuriu), Hernádkak 2 târzie cu Tiszaluc IIb–III4 (Hatvan dezvoltat), iar Hernádkak 3 cu Tiszaluc III1–3 (Hatvan târziu și Füzesabony timpuriu). Faza finală Hernádkak 3, caracterizată de decorul cu caneluri spiralice, depășește în timp așezarea de la Tiszaluc, încadrându-se pe deplin în cultura Füzesabony

Decorul „arici”, în forma lui tipică, nu apare la Tiszaluc. Remarcăm numai că el își face simțită prezența prin patru fragmente ceramice, dintre care primul aparține nivelului 7⁴⁰ și celelalte trei nivelului 6⁴¹, ceea ce înseamnă începutul fazei IIb a așezării. Dimensiunile reduse ale acestor fragmente impun însă rezerve în ceea ce privește încadrarea lor în categoria vaselor cu decor de tip „arici”. M. 81 de la Hernádkak, în care s-a găsit ceașca decorată pe corp cu proeminențe conice, aparține fazei a III-a a necropolei. Așa cum este însă realizat, decorul ceștii nu este tipic pentru seria noastră. Proeminențele sunt rare, trase din corpul vasului și nu creează imaginea oferită de piesele tipice⁴². Prin maniera de realizare și poziția cronologică, decorul acestui vas pare a face trecerea de la cel de tip „arici” la proeminențele clasice ale culturii Otomani, înconjurate de caneluri. Singurele exemplare tipice cu o poziție stratigrafică asigurată sunt cele două cești din M. 2 și 6 de la Tiszaörvény (fig. 2/6, 7). Prin inventarul lor, aceste morminte se încadrează în faza Hernádkak 2 târzie – Tiszaluc III4, ceea ce, în terminologia folosită de Schalk, reprezintă faza dezvoltată a culturii Hatvan⁴³. Celelalte descoperiri din NE Ungariei nu infirmă această încadrare⁴⁴.

³⁶ Kalicz, *op. cit.*, p. 164 urm.

³⁷ Schalk, *op. cit.*, p. 176 urm.

³⁸ *Ibidem*, p. 182.

³⁹ *Ibidem*, p. 183 urm.

⁴⁰ Kalicz, *op. cit.*, pl. 41/27.

⁴¹ *Ibidem*, pl. 43/1, 8; 44/3.

⁴² Pentru detalii, vezi și I. Bóna, *Die Mittelbronzezeit Ungarns und ihre südöstliche Beziehungen*, ArchHung 49, Budapesta, 1975, pl. 160/14.

⁴³ Schalk, *op. cit.*, p. 236.

⁴⁴ Exemplarele de la Tibolddaróc, Szihalom și Tiszafüred provin din așezări în care s-au descoperit materiale din faza dezvoltată a culturii Hatvan (Tiszaluc IIb–III4), cât și din faza Hatvan finală și Füzesabony timpurie. Ele au fost publicate nediferențiat (Kalicz, *op. cit.*, pl. 60–62, 74–77, 103). Cele de la Tarcal, Hatvan-Boldog și Galgamácsa se asociază numai cu materiale Hatvan încadrabile în faza Tiszaluc IIb–III4 (*ibidem*, pl. 58, 92, 99).

În așezările din NV României, cel mai timpuriu context în care apare decorul nostru pare a fi Gr. 1/1976 de la Pișcolt, atribuită fazei a II-a a culturii Nir⁴⁵. Cele mai multe exemplare au fost puse în legătură cu ceea ce a fost definit drept faza I a culturii Otomani. În acest sens merită reținută afirmația lui I. Ordentlich, conform căreia „tipul de vas cu proeminențe ascuțite pe suprafețele interioare este prezent într-un număr sporit în aproape toate nivelele așezărilor Otomani I (Sălacea, Săcuieni, Roșiori, Otomani-Cetățuia)”⁴⁶. Două vase de tip askos decorate la exterior cu șiruri de proeminențe conice, provin din nivelurile 2–1 ale așezării de la Sălacea, ceea ce înseamnă faza Otomani II⁴⁷. O analiză detaliată asupra contextului stratigrafic și materialului ceramic cu care materialele noastre se asociază este foarte greu de făcut datorită publicării necorespunzătoare a săpăturilor din așezările Otomani situate în NV României. Din ceea ce este publicat putem desprinde două concluzii. În primul rând, materialul ceramic cunoscut sub denumirea de „Otomani I”, pe de-o parte nu este unitar din punct de vedere cultural și cronologic, iar pe de altă parte nu vedește vreo legătură cu cultura Otomani propriu-zisă⁴⁸. În al doilea rând, se poate observa că evoluția și conținutul cultural al nivelurilor inferioare din așezările din NV României sunt identice cu cele ale așezărilor situate în Câmpia Tisei. Unele diferențe se pot datora tocmai caracterului lacunar al publicării acestor descoperiri. Este cert însă că termeni ca Nir (respectiv Nyírség), Hatvan sau Otomani I acoperă, în multe cazuri, aceeași realitate culturală. De aceea este preferabil ca raportarea cronologică a descoperirilor din această arie geografică să se facă în termenii stratigrafiei de la Tiszaluc⁴⁹.

Un reper cronologic important pentru exemplarele din NV României îl reprezintă Gr. 1/1976 de la Pișcolt – „Nisipărie”, al cărei inventar, raportat la așezarea de la Tiszaluc, poate fi datat cel mai timpuriu la începutul fazei IIB⁵⁰. Forma vasului de la fig. 1/6 este tipică culturii Hatvan, găsindu-și bune analogii în M. 11 de la Tiszaörvény⁵¹ și M. 44 de la Hernádkak⁵². Două din vasele de la Sălacea se încadrează, atât prin contextul stratigrafic, cât mai ales prin forma lor, în faza Tiszaluc III 1–2⁵³. Trebuie remarcat însă, că decorul unui vas (în desen la

⁴⁵ Roman, Némethi, *op. cit.* (v. supra nota 10).

⁴⁶ Ordentlich, *Crisia* 4, 1972, p. 142.

⁴⁷ Idem, *StComSatu Mare* 2, 1972, p. 73, pl. 11/2, 3.

⁴⁸ Vezi în acest sens concluziile lui Roman și Némethi, *op. cit.*, p. 215.

⁴⁹ În ciuda unei suprafețe mici săpate, a publicării selective a ceramicii și a unor posibile amestecuri de materiale între straturi, așezarea de la Tiszaluc rămâne până în prezent singura stratigrafie publicată din această zonă și oferă o imagine coerentă și credibilă a evoluției culturale pre-Otomani din aria geografică discutată.

⁵⁰ Roman, Némethi, *op. cit.*

⁵¹ Kalicz, *Frühbronzezeit*, pl. 106/9.

⁵² Schalk, *op. cit.*, pl. 11/5.

⁵³ Forma vasului publicat de Ordentlich (*op. cit.*, pl. 11/2) caracterizează faza Otomani II și începutul culturii Füzesabony, regăsindu-se în stratul Tiszaluc III2 (Kalicz, *op. cit.*, pl. 52/10), la Tisza tardos (*ibidem*, pl. 60/3), Mezőcsát (*ibidem*, pl. 69/1), Füzesabony (*ibidem*, pl. 115/7, 8), iar la noi, în afară de Sălacea, la Pir (Bader, *Epoca bronzului*, pl. 29/8).

Bader, *Epoca bronzului*, pl. 29/9), prin proeminențele rare și puțin reliefate, reprezintă o formă aparte a decorului de tip „arici”, în timp ce celălalt fragment de vas, în cazul în care aparține acestui nivel⁵⁴, poate juca un rol identic cu ceașca de la Hernádkak discutată mai sus. Pentru proveniența stratigrafică exactă a celorlalte exemplare din NV României, nu putem face decât supoziții. Așezările Otomani de la noi conțin mai multe straturi pentru ceea ce s-a propus a fi Otomani I (câte două straturi la Sălacea, Săcuieni, Tiream, Carei – „Bobald”⁵⁵, etc.). Dintr-un asemenea strat de la Săcuieni cităm un vas „ce are o analogie perfectă” cu cel de la Galgamácsa⁵⁶. Deci contextul din care provine și, prin extindere pe baza datelor stratigrafice de care dispunem până în prezent, contextul celorlalte vase cu decor de tip „arici” din NV României, corespunde fazei Tiszaluc IIB–III4. Prin analogie cu situația din Ungaria, acest context *ar trebui* să fie reprezentat de straturile Sălacea 4, Săcuieni V, Tiream V etc., adică de orizontul cronologic imediat anterior celui în care apar primele elemente decorative caracteristice ceramicii Otomani (motivele geometrice incizate). În consecință, majoritatea vaselor și fragmentelor ceramice cu decor de tip „arici”, descoperite în NV României și NE Ungariei se înscriu în faza Tiszaluc IIB–III4 – Hernádkak 2b. Vasele de la Hernádkak și Sălacea indică faptul că decorul persistă și în perioada următoare (Tiszaluc III1–2 – Hernádkak 3a), însă sub altă formă sau atipic.

Acest tip de decor reprezintă unul din puținele repere cronologice pentru conectarea celor două arii culturale discutate. Maniera concretă de realizare și dispunere a proeminențelor diferă de la vas la vas, însă imaginea de ansamblu pe care ne-o oferă este unitară sub aspect tipologic. În consecință, paralelizarea grupului Odaia Turcului cu faza dezvoltată a culturii Hatvan⁵⁷ (Tiszaluc IIB–III4 – Hernádkak 2b) și posibil cu nivelurile Sălacea 4, Săcuieni V etc. apare în domeniul plauzibilului. Prin această relație, grupul Odaia Turcului se plasează la nivelul Tószeg B₂, fapt confirmat și de prezența străchînii cu două sau patru torți în nivelul superior de la Odaia Turcului⁵⁸, la Sărata Monteoru în stratul Ic4,1⁵⁹ și în faza B₂ de la Tószeg⁶⁰.

În termenii cronologiei relative, acest orizont se plasează în cuprinsul fazei Reinecke A1, alături de culturi considerate tipice acestei perioade (Nitra, Aunjetitz, Mierzanowice)⁶¹ și, raportat la aria egeeană, la nivelul Helladicului timpuriu III

⁵⁴ Ordentlich, *op. cit.*, pl. 11/3. La Sălacea există și două niveluri atribuite fazei Otomani I.

⁵⁵ Bader, *op. cit.*, p. 36–37.

⁵⁶ Ordentlich, *op. cit.*, p. 143.

⁵⁷ Similitudini între ceramica din nivelul superior de la Odaia Turcului și cea de tip Hatvan din NE Ungariei au fost deja observate de E. Tudor, *Dacia*, NS 26, 1982, p. 72 urm.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 69, fig. 7/9, 12.

⁵⁹ Zaharia, *op. cit.*, p. 32, fig. 10/1, 3, 6–9 (vezi supra, nota 3).

⁶⁰ Schalk, *Dacia*, N.S. 25, 1981, p. 99, fig. 5/74.

⁶¹ Vezi în acest sens, mai recent, Schalk, *Hernádkak*, p. 222, fig. 77, cu bibliografia aferentă.

de început⁶². În ceea ce privește cronologia absolută, pe baza datelor radiocarbon calibrate, se plasează în intervalul 2300 – 2100 a.Chr.⁶³.

ORNAMENT TYPE SPECIFIC FOR THE EARLY BRONZE AGE

ABSTRACT

The author analyses the spreading area and the stratigraphical contexts from which resulted a series of pottery shapes and fragments decorated with “hedgehog” pattern (conical small pointed prominences that cover the whole surface of the pots). This particular pattern is considered to characterise a certain chronological horizon of the Early Bronze Age.

For the center and the NE of Wallachia, such ceramics belong to the upper level of Odaia Turcului, the level Ic4,1 from Sărata Monteoru, the level Zănoaga IIa–b from Năeni –, this being another argument in favore of the synchronism of those levels.

Most of the sherds from the NW of Romania result from the cover levels of the Otomani settlements (known especially in the so called Otomani I) without any further stratigraphical information. The fragments found in the NE of Hungary are chronologically established by the discoveries made at the Hernádkak and Tiszaörvény necropolés and the Tiszaluc settlement. The analysis determines the conclusion that such ceramics characterise the phase Tiszaluc IIb–III4 – Hernádkak 2b.

Consequently, the synchronism of the Odaia Turcului group (respectively of the level Monteoru Ic4,1) with the developed phase of the Hatvan culture (Tiszaluc IIb–III4 – Hernádkak 2b) and, possibly, with the levels Sălăcea 4, Săcuieni V, Tiream V etc., becomes plausible. In general terms, this chronological horizon belongs to the phase Reinecke A1 and, considering the Aegean area, to the EH III. In absolute chronology, it can belong within the interval 2300 – 2100 BC.

CAPTION OF THE FIGURES

Fig. 1. Pots and sherds with „hedgehog” pattern: 1 Hemádkak; 2–4 Odaia Turcului; 5 Săcuieni; 6 Pișcolt (1–3 scale 1/4; 4 scale 1/2; 6 scale 1/8; 5 whitout scale). After E. Schalk, E. Tudor, T. Bader, P. Roman and I. Néméti.

Fig. 2. Pots and sherds with “hedgehog” pattern: 1–2 Tiszafüred; 3 Sărata Monteoru; 4 Galgamácsa; 5 Nyiregyháza; 6–7 Tiszaörvény; 8 Szihalom; 9 Felsődobsza; 10 Cuciulata (1–2, 4 scale 1/3; 5–9 scale 1/2; 3, 10 without scale). After N. Kalicz, E. Zaharia and Gh. Bichir.

Fig. 3. The map of the spreading of the “hedgehog” pattern (the numbers of the settlements indicated on the map correspond to the numbers of the settlements to be found in the catalogue included in the text).

⁶²Cf. J. Maran, ArchNachrichtenblatt 1, 1996, 1, p. 50 urm., în special tabelul de la p. 52–53.

⁶³ Pentru datarea absolută a bronzului timpuriu din Europa Centrală, vezi, de exemplu, B. Becker, R. Krause, B. Kromer, Germania 67, 1989, 2, p. 421 urm. Pentru aria egeeană, S. W. Manning, *The absolute chronology of the Aegean Early Bronze Age. Archaeology, Radiocarbon and History*, Monographs in Mediterranean Archaeology 1, Sheffield, 1995, p. 145 urm., 162–165 și fig. 2.

